Gönderim Tarihi: 26.01.2021

Kabul Tarihi: 27.02.2021

BETİMLEYİCİ ÇEVİRİ KURAMI'NIN FELSEFE METNİ ÇEVİRİSİNE YANSIMALARI: MONADOLOJİ ÖRNEĞİ

Reflections of the Descriptive Translation Theory in Philosophical Text
Translation: The Case of Monadology

Serhan DİNDAR

Dr. Öğr. Üyesi Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Yabancı Diller Yüksekokulu, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü
serhandindar@kmu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-7138-672X

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Gideon Toury, çeviribilim alanındaki önemli kuramcılardan biridir. Çeviri eylemine betimleyici bir bakış açısıyla yaklaşan Toury, çeviriyi tamamen erek odaklı bir süreç olarak ele almıştır. Betimleyici Çeviri Kuramı olarak adlandırılan yöntem(bilim)sel yaklaşımıyla genel bir çeviri kuramı oluşturmayı hedefleyen Toury, sürecin asıl öznesi olan çevirmenin kararlarına işaret eden ölçütleri belirleyip norm adı altında sınıflandırmıştır. Çevirmenin sürece başlamadan önce ve süreç boyunca aldığı kararları, davranışları yansıtan bu normlar çeviri metin üzerinden çeviri eyleminin ve çeviri sürecinin bir çeşit betimlemesidir. Çeviri sürecini yönlendiren normlar aynı zamanda bir eşdeğerlik olarak erek metnin kendi kültüründe yeterlilik veya kabul edilebilirlik kutuplarından hangisine daha yakın olduğunu da belirlemektedir. Böylece, erek metnin eşdeğer olarak hedef kültürde işlevini sağlayıp sağlayamadığı ortaya çıkmaktadır. Betimleyici ve erek odaklı bu kuram, farklı metin türleri çevirisinde gözlemlenebilmektedir. Özel alan çevirisi bağlamında düşünüldüğünde, bir özel alan metni olarak, felsefe metni çevirisinde de Betimleyici Çeviri Kuramı süreci kendini gösterebilmektedir. Bu çalışmanın amacı, Toury'nin Betimleyici Çeviri Kuramı'nı ele almak ve bu kuramın yansımalarını Leibniz'in Monadoloji adlı eserinin Fransızcadan Türkçeye yapılan çevirisi üzerinden örneklendirerek göstermektir.

Anahtar sözcükler: Betimleyici Çeviri Kuramı, Gideon Toury, normlar, felsefe metni çevirisi, Monadoloji.

Abstract

Gideon Toury is one of the important theorists in translation studies. Toury who approaches the act of translation from a descriptive perspective considered translation completely as a target-oriented process. Aiming to create a general translation theory with the (scientific) method which he called Descriptive Translation Theory, Toury determined some parameters and classified them in the name of norm that refer to the decisions of the translator who is the main subject of the process. These norms which reflect the decisions or behaviours of the translator, before and during the process, are a kind of the translation process and the act of translation description on the target text. As an equivalence, the norms guiding the translation process also determine to which poles of adequacy or acceptability the target text is closer in its own culture. Thus, it is revealed whether the target text can function as an equivalent in the target culture or not. This descriptive and target-oriented theory can be observed in the translation of different types of texts. When

considered within the context of specialized translation, the process of Descriptive Translation Theory can also show itself in philosophical text translation as a specialized text. The objective of this study is to discuss Toury's Descriptive Translation Theory and to illustrate its reflections by analysing the translation of Leibniz's Monadology from French into Turkish.

Keywords: *Descriptive Translation Theory, Gideon Toury, norms, philosophical text translation, Monadology.*

1. GİRİŞ

Temel olarak, belirli bir dilde yazılmış metni başka bir dile aktarmak olarak tanımlayabileceğimiz dillerarası çeviri eylemi günlük hayatta da sıklıkla karşılaşılabileceğimiz bir aktivitedir. Aktivite olmasının dışında çeviri, günümüzde bilimsel incelemelere konu olan ve üzerine kuramsal söylemler yapılabilen bir eylemdir. Özellikle 20. yüzyılda çeviribilim adı altında bir disiplin olma özelliği gösteren çeviri eylemi üzerine birçok kuramsal tanımlamalar ve sınıflandırmalar yapılmıştır. Çeviribilim alanında çalışan kuramcılar, zaman içerisinde yeni kavramların da oluşturulmasıyla birlikte alanın gelişip genişlemesine katkıda bulunmuşlardır. Bu alanda çalışan önemli kuramcılardan biri olan Henri Meschonnic, dillerarası çeviriyi kaynak olan bir metnin yaptığı başka bir dilde erek olarak yapmak şeklinde tanımlamıştır¹ (Meschonnic 1999). Meschonnic, çeviri eyleminin bir süreç olduğunu ve bu sürecin kaynak metinde başlayıp erek metinde bittiğini vurgulamaktadır. Çeviride amaç ise, kaynak metnin kendi dil ve kültüründe yaptığı veya yapmak istediği şeyi (erek metinle) erek dil ve kültürde yapabilmektir. Dilbilimci olmasına rağmen çeviri üzerine önemli kuramsal söylemleri bulunan bir diğer kuramcı Roman Jakobson ise çeviriyi kendi içerisinde diliçi, dillerarası ve göstergelerarası çeviri olarak sınıflandırıp dillerarası çeviriyi dilsel göstergelerin başka bir dil aracılığı ile yorumlanması şeklinde tanımlamıştır (Jakobson, 1963). Dili bir gösterge sistemi olarak ele alan bu tanımlamadan hareketle, dillerarası çeviri eyleminin farklı iki dil veya Jakobson'un deyimiyle iki gösterge sistemi arasında bir geçiş olduğu söylenebilir. Peki dillerarası çeviri sadece bir dil aktarımı mıdır? Günümüzde çeviribilim alanında yapılan çalışmalar ve söylemler dillerarası çevirinin sadece bir dil aktarımı işi olmadığını altını çizmektedir. Bu söylemlerden birini alanda önemli bir kuramcı olan Lawrence Venuti yapmıştır. Venuti, çeviriyi bir çeşit kültürel uygulama ve kültürel değerlerin yeniden yaratılması olarak ele almıştır (Venuti, 1998). Bir diğer önemli kuramcı Umberto Eco da çeviriyi sadece iki dil arasındaki bir geçiş olarak değil aynı zamanda iki kültür arasındaki bir geçiş olarak

¹Çalışma boyunca yabancı kuramcılardan yapılan alıntıların Türkçeye çevirisi aksi belirtilmedikçe yazar tarafından yapılmıştır.

değerlendirmiştir (Eco, 2003). Bu durumda, her ne kadar başta sadece bir dil aktarımı olarak ele alınıp incelenmiş olsa da zaman içerisinde çeviride işin içine kültürel parametrelerin de girmeye başladığını söyleyebiliriz.

Çevirinin sadece dilsel bir kod aktarımı olmadığı, aynı zamanda kültürlerarası bir geçiş olduğu düşüncesi, çeviri sürecine daha geniş bir perspektiften bakılmasını sağlamıştır. Bu düşünceyle birlikte, çeviri sürecinde geri planda kalan kültür, dünya görüşü, ideoloji ve sosyo-ekonomik durumlar gibi bağlamsal konuları içeren birtakım ölçütler ön plana çıkmaya başlamıştır. Ortaya çıkan bu ölçütler çeviri sürecini, sürecin gerçekleştirici öznesi çevirmeni ve çeviri metni doğrudan ya da dolaylı bir biçimde etkilemektedir. Çevirmen açısından bakıldığında, onun çeviri sürecindeki kararlarını, davranışlarını ve çeviriye yaklaşımını etkileyen parametreler buna bağlı olarak erek metni de etkilemektedir. Erek metin ise çeviri eyleminin veya sürecinin amacı, hedefi olmasıyla ön plana çıkan bir olgudur. Çeviri eyleminin başlama amacının, bir erek metin oluşturmak olması göz önüne alındığında çeviri metnin de sürecin sonunda ortaya çıkan bir ürün olarak önemli rol oynadığını söyleyebiliriz. Erek metni meydana getiren çevirmenin, süreçte daha görünür olması, erek odaklı düşünüldüğünde çeviri metnin de kendi başına bir erek kültür ürünü olması bu iki kavramın (çevirmen/ erek metin) başlı başına bir inceleme konusu olmasını beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda da erek metin odaklı ve süreci yöneten özne olan çevirmen üzerine düşünceler ortaya çıkmaya başlamıştır. Güncel çeviribilim çalışmalarına bakıldığında, araştırmacılar ve alanda çalışan kuramcılar, çeviren özne ve çeviri metni farklı açılardan ele alınıp incelemektedirler. Kuramsal söylemlerde de ön plana çıkan çevirmen, çeviri metin ve bu doğrultuda çeviri süreci üzerine farklı açılardan sınıflandırmalar yaparak süreci erek odaklı bir bağlamda inceleyen önemli yöntem(bilim)sel yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan bir tanesi de Gideon Toury'nin Betimleyici Çeviri Kuramı'dır (ing. Descriptive Translation Theory). Çeviribilim alanında yapılan çalışmalarda Erek Odaklı Kuram (ing. Target-Oriented Theory) olarak da adlandırılan bu kuram için, çalışmamızda daha çok çeviri metin bağlamında çevirmen kararlarının ve çeviri sürecinin betimlenmesi vurgulanacağından erek odaklı bir çeviri kuram türü olarak Betimleyici Çeviri Kuramı adlandırmasını kullanmak daha yerinde olacaktır.

Çalışmamızda tümevarım yöntemiyle ilerleyerek öncelikle Betimleyici Çeviri Kuramı'nın temel ve karakteristik özelliklerine, kuramın alandaki yeri ve önemine değineceğiz. Daha sonra Toury'nin kuramsal yaklaşımını, klasik metinlerin dışında kalan ve özel alan çevirisi olarak değerlendirebileceğimiz bir felsefe metni çevirisi üzerinden örneklendirip

inceleyeceğiz. Örnek olarak alınan felsefe metni, Leibniz'in Monadoloji adlı eserinin çevirisidir. Çalışmanın amacı, Betimleyici Çeviri Kuramı sürecinin (çeviri metin, çevirmen ve çeviri süreci bağlamında) farklı özellik gösteren özel alan çevirisine ne şekilde yansıdığını ve örneklerle nasıl somutlaştığını gösterebilmektir.

2. BETİMLEYİCİ ÇEVİRİ KURAMI

Betimleyici Çeviri Kuramı, Tel Aviv Okulu'nun önemli kuramcılarının biri olan Gideon Toury tarafından 90'lı yıllarda ortaya atılmıştır. Daha önce de kuramsal bağlamda çeşitli çalışmalar yapmış olan Toury, James Holmes'un "betimleyici çeviribilim²" sınıflandırmasından hareketle Betimleyici Çeviri Kuramı'nın çerçevesini net olarak, 1995 yılında yayımladığı Betimleyici Çeviribilim ve Ötesi (ing. Descriptive Translation Studies and Beyond) adlı kitabında çizmiştir. Genel ve kapsayıcı bir çeviri kuramı oluşturmayı hedefleyen Toury bu çalışmada, çeviribilim alanında betimleyici araştırmaların gerekliliğini vurgulamış ve çeviri metinden hareketle, çevirmen ve çeviri sürecinin genel bir betimlemesini yapmayı hedeflemiştir. Tamamen erek odaklı olan bu kuram, her açıdan erek metni ön plana çıkarmaktadır ve onu çeviri sürecini betimleme amacıyla merkez konumuna getirmektedir. Kuramın hareket noktası, çevirilerin aslında erek kültüre ait ürünler olduğu ve çeviri sürecinin erek metnin kendi kültüründeki işlevi doğrultusunda şekillendiği fikridir (Yazıcı, 2005). Erek metni merkeze alan ve ona kendi kültüründe bağımsız bir metin olarak yaklaşan Toury, bu açıdan da düşüncesinin temelini, yine Tel Aviv Okulu'ndan olan Itamar Even-Zohar'ın Çoğuldizge Kuramı'ndan (ing. Polysystem Theory) almıştır. Erek metin, çevirmen tarafından erek kültür için üretilen neredeyse bağımsız, özgün bir metin niteliğindedir ve amacı, erek kültürde işlevini yerine getirebilmektir (Eruz, 2003). Erek odaklı olarak düşünüldüğünde, çeviri metin her ne kadar kaynak metinden hareketle meydana gelse de kaynak metnin kendi kültüründeki işlevini tek başına erek kültürde yerine getirmek durumundadır. Bu bağlamda erek odaklı çeviri, "hedef metnin kültür ve okuyucusuna göre şekillenen ve ona göre bağlamı belirlenen bir çeviridir" (Eren Sosyal, 2019, s. 25). Çeviri metin kendi kültüründe bir misyona sahiptir ve erek kültür şartlarında düşünüldüğünde tek başına bir metindir. Munday'e göre:

²Betimleyici çeviribilimin, ampirik bir disiplin olarak iki amacı vardır: birincisi, çevirileri ve çeviri eylemini deneyimsel açıdan betimlemek, ikincisi ise çeviri ve çeviri eylemi olgularını öngörüp açıklamak için geneli kapsayıcı kurallar oluşturmaktır (2000, s. 176).

Toury için çeviriler, her şeyden önce erek kültürün sosyal ve yazınsal sistemlerinde yer edebilen olgulardır ve o kültürün gerçeklerini yansıtır. Hatta bazen erek kültürde kendi sistemlerini bile oluşturabilirler. Erek kültürdeki konumları onların nasıl bir çeviri stratejisi izlenerek meydana getirildiklerini gösterebilir. Bu yaklaşım da aslında Toury'nin, Even-Zohar'ın çoğuldizge çalışmasını ve daha önce yapmış olduğu kendi çalışmalarını devam ettirip yapılandırıldığını gösterir (Munday, 2016, s. 175).

Çeviri metin, erek kültürde tek başına bir güç oluşturabilmektedir. Aynı zamanda, bütün çeviri sürecinin, çevirmen kararlarının erek kültür ışığında bir sonucu olduğu için bu kararları çözümlemek, süreci anlamak ve betimlemek için de anahtar bir metin konumundadır. Buradan hareketle Betimleyici Çeviri Kuramı'na baktığımızda, karşımıza Toury tarafından önerilen üç yöntem çıkmaktadır: ilk yöntem, çeviri metni erek kültürde konumlandırmak ve kabul edilebilirlik veya yeterlilik durumunu belirlemektir. İkinci yöntem, kaynak ve erek metnin ilişkisini belirlemek için bu iki metnin parça parça karşılaştırmalı bir incelemesini yapmaktır. Bu da "zorunlu" ya da "isteğe bağlı" deyiş kaydırmalarının tespit edilmesini sağlar. Üçüncü yöntem ise, iki metin arasında tespit edilen modellemelere genelleşici bir özellik yüklemek ki bu da başka kaynak ve erek metin çiftleri için çeviri sürecini yeniden yapılandırmaya yardımcı olmaktadır (Munday, 2016). İlk yöntem, Munday'in de daha önce belirttiği gibi çoğuldizge bağlamında, hedef kültürde erek metnin konumu ve bu konumun ne derecede uygun olduğu üzerinedir. İkinci yöntem, kaynak ve erek metnin aktarım ilişkisi bağlamında metinsel parçaların bir incelemesini yapmaktır ve bu da çevirmenin kaynak metni olduğu gibi değil de daha erek odaklı bir şekilde erek dil şartlarına uygun eşdeğerlikler ile aktarması sonucu ortaya çıkan biçimsel, biçimsel veya anlamsal (içeriksel) değişim ya da dönüşümler olan deyiş kaydırmalarını (ing. shifts veya shifts of expression /translation) ortaya çıkarır. Tıpkı Toury gibi, bir diğer kuramcı Anton Popoviç de deyiş kaydırmalarının bir kayıp olmadığı ve orijinal metnin anlamını korumak amacıyla gerekli olabileceğinin altını çizmiştir (Yazıcı, 2001). Burada amaç, orijinal metnin anlamını, söylemek istediği şeyi ya da vermek istediği mesajı korumaktır. Üçüncü yöntem ise, yapılan inceleme sonucu ortaya çıkan sonuç ya da modellerin tümevarımsal bir işleyiş ile genel ve kapsayıcı (kuramsal) bir hale gelmesidir.

Betimleyici Çeviri Kuramı'nın tüm bu yöntemsel süreçlerinde devreye birtakım normlar girmektedir. Toury, genel anlamda "norm" (ing. norm) kavramını, "bir toplumda kabul görmüş genel düşünce ve değerlerin

(ki bu neyin doğru neyin yanlış ya da toplumda neyin yeterli neyin yetersiz olmasıyla ilgili) belirli durumlarda kullanılabilecek ve bu durumlara uygun düşecek şekilde uygulama talimatlarına dönüşmesi” olarak ele almaktadır (Toury, 2000, s. 199). Kabul gören bu genel düşünce ve değerler, özel (bireysel) ve davranışsal boyutta nelerin rol olarak atandığını ya da yasaklandığını, bunun yanı sıra nelerin hoş görüldüğünü ve kabul gördüğünü de belirlemektedir (Toury, 2000). Bu bağlamda “normlar, katı kurallardan daha zayıf olan fakat kabul gören davranış biçimleridir, onlara uymamak çevre tarafından olumsuz bir değerlendirmeye veya tepkiye yol açabilir” (Munday, 2016, s. 177).

Çeviri bağlamında düşünüldüğünde, Toury’e göre çeviri sürecini normlar düzenleyip yönetmektedir ve çeviri, en az iki dil ve iki kültürel gelenek içeren bir çeşit aktivitedir. Bu da dil ve dildışı (kültürel) düzeyde en az iki farklı norm sisteminin var olması demektir (Toury, 2000). Toury, çeviri eylemini erek odaklı ağırlıkta ele alıp incelediğinden, çeviri metne belirli bir dilde oluşma, belirli bir kültürde konumlanma ve varış kültüründe bir boşluğu doldurma görevini yüklese de onun daha önce başka bir dil ve kültürde oluşmuş ve belirli bir konuma sahip olmuş metni temsil etmesi gerektiğinin de altını çizmektedir (Toury, 2000). Erek metnin, dillerarası bir çeviri ürünü sayılabilmesi için daha önceden belirli bir dilde oluşturulması ve oluştuğu kültürde belirli bir konumdaki (kaynak) metinden hareket etmesi gerekmektedir. Bir metnin, toplumun parçası olan bir birey (yazar) tarafından belirli bir dilde oluşturulduğu ve yine başka toplumun parçası olan bir diğer birey (çevirmen) tarafından başka bir dile çevrildiği göz önüne alınırsa, dilsel ve toplumsal normların herhangi bir metnin oluşmasında ve onun başka bir dil ve kültüre aktarılmasında önemli rol oynadığı yadsınamaz. Her iki durumda da (orijinal bir metin oluşturma ve onu başka bir dil ve kültüre aktarma) normların, bireyler ve metinler üzerinde etki gösterdiği düşünülebilir. Böylece, kaynak ve erek metnin kendine has birer norm dizgesi olduğunu ve bu normların diliçi ve dildışı bağlamlarda belirlendiklerini söyleyebiliriz. Toury’nin erek odaklı olan Betimleyici Çeviri Kuramı bu durumda, kaynak metni her ne kadar geri planda tutsa da onu tamamen göz ardı etmemiş olur. Erek metin, kendi kültürü içinde kendine has bir metin özelliği gösterebilir fakat tamamen özgün bir metin değildir; kaynak metnin başka dilde oluşturulmuş bir kopyasıdır. Fakat kaynak metin, kaynak odaklı yaklaşımdan farklı olarak, “birincil derecede önem taşıyan bir amaç olmaktan çıkar ve çeviri ilişkilerini betimlemede kullanılan bir araç durumuna düşer” (Yazıcı, 2001, s. 57). Betimleyici Çeviri Kuramı’nda, çeviriye dair bütün süreç, çevirmen kararları (hatta çevirinin tanımı bile) erek metinden hareketle betimlendiği için çeviri metne

orijinalinin çevirisi olup olmadığından çok bu iki metin arasında “ne türde ve ne derecede bir aktarım ilişkisi bulunmaktadır?” sorusuyla yaklaşılmaktadır. Böylece çeviride gözlemlenebilir nitelikte olan çevirmenin davranışları ve seçimleri kural koymadan incelenir (Demircioğlu, 2016, s. 60). Her ne kadar kaynak metin geri planda kalsa da ve erek metin bütün süreci betimleyen bir olgu gibi görülse de kaynak metinden, aktarım boyutunda, temel olarak yararlanılmakta veya ona ihtiyaç duyulmaktadır. Erek metin tarafından çeviri süreci ve çevirmen kararları betimlenirken kaynak metin ile olan ilişkinin ne derecede ve nasıl olduğu da devreye girebilmektedir.

Kaynak ve erek metnin birbirinden farklı kendi norm dizgelerinin olması, çevirmeni çeviri sürecine başlarken veya süreçte birtakım kararlar almaya itebilir. Çevirmen, kaynak metnin normlarına veya erek metnin normlarına bağlı kalmayı ya da her ikisi arasında uzlaşım ve dengeli bir şekilde ilerlemeyi tercih edebilir. Bununla birlikte iki taraftan birine de ağırlık verebilir. Eğer kaynak metnin normlarına (kaynak dil ve kültür ölçütlerine) bağlı kalıp daha çok kaynak odaklı bir çeviri yaparsa erek kültürde “yeterlilik” kutbuna (ing. adequacy / adequate translation), erek metnin normlarına (erek dil ve kültür ölçütlerine) bağlı kalıp daha çok erek odaklı bir çeviri yaparsa da “kabul edilebilirlik” kutbuna (ing. acceptability/ acceptable translation) yaklaşır. Çevirmenin tamamen yeterlilik kutbunda durması erek kültür açısından özellikle de dilsel bazı uyumsuzluklara ve sorunlara yol açabilir (Toury, 2000). Bu sorunlar, erek dilde dilsel açıdan uygun karşılık ve eşdeğerler bulunamaması durumunda, erek metnin dilsel olarak bozulması, kaynak metnin kültürel bağlamda erek metin ve kültürde anlamını sağlayamaması veya tamamen anlamını kaybetmesi gibi durumlar olabilmektedir. Kabul edilebilirlikte ise kaynak metinden kaymalar (deyiş kaydırmaları) gerçekleşebilmektedir fakat bu, çevirinin doğasında olan bir durumdur (Toury, 2000). Çevirmenin bu aşamadaki kararı ve yönelimi bizi öncül norma götürmektedir.

Öncül norm (ing. initial norm), çevirmenin kaynak ya da erek metin normlarından hangisine daha yakın olarak ilerleyeceğine karar verme durumudur. Burada söz konusu durum kaynak ya da erek odaklılıktır. Toury, öncül normu çeviri sürecinde belirli bir noktaya ve kronolojik bir sıraya yerleştirmekten çok “yeterlilik” ve “kabul edilebilirlik” kavramları bağlamında kullanmaktadır (Toury, 2000). Bu iki kavramı açıklamada bir araç görevi gören öncül norm dinamik bir aşama olup çeviri süreci boyunca mikro düzeyde (tümce yapıları, sözcük seçimleri vb.) değişkenlik gösterebilir. Fakat bu norm, iki kutbu (yeterlilik /kaynak odaklılık- kabul edilebilirlik / erek odaklılık) sınıflandırmak ve genel geçer olmasa da düzeni

sağlamak için gereklidir (Toury, 2000). Çevirmenin, çevireceği metni seçmeden önce doğrudan kaynak veya erek odaklılık arasında bir seçim yapması zordur. Kaynak veya erek odaklılık, metnin türü, dilsel kullanımları, bağlamsal dönüşümleri ve kendi kültüründeki genel konumu etkisiyle şekillenir. Çeviri süreci boyunca da bu dinamik parametrelere göre değişkenlik gösterebilir. Toury'nin, yine de çevirmenin genel ve kişisel eğilimini belirlemek ve bu bağlamda çeviri metnin yeterli veya kabul edilebilir durumda olması açısından bu şekilde bir öncül norm tanımlaması yapmış olduğunu söyleyebiliriz.

Betimleyici Çeviri Kuramı'nın asıl süreci vurgulayan ve çeviri metne yansıyan iki ana normu, süreç öncesi ve çeviri süreci normlarıdır. Süreç öncesi normlar (ing. preliminary norms), çeviri politikası (ing. translation policy) ve çeviri doğrudanlığı (ing. directness of translation) olarak ele alınmaktadır. Çeviri politikası, çevirmenin çeviri sürecine başlamadan önce aktarımını yapacağı metin türünü ve metni seçmesidir. Bu seçim gelişigüzel olmadığı sürece çeviri politikası, süreç öncesi normlar içinde işleyişini gösterir (Toury, 2000). Çevirmenin seçimini, yayınevleri, işverenler ve diğer kişiler de etkileyip yönlendirebilir. Bu durumda, çeviri politikası kişi ve kurumlara göre değişkenlik gösterebilir. Çeviri doğrudanlığı ise, çevirinin çevirisi durumu ile alakalıdır. Metnin, kaynak dil dışında başka bir dilden üçüncü bir dile çevirisinin uygunluğu, hoş görülmesi, kabul edilmesi, hangi aracı dillerden çeviri yapılabileceği ve bu konularla ilgili kısıtlamalar bu kapsama girmektedir (Toury, 2000). Kısacası, süreç öncesi normlar, çevirmenin metin seçimine ve bu seçimde etkili olan durumlara işaret eder. Metin seçiminde, dış etkiler ve diğer kişilerin etkileri olabileceği gibi çevirmenin bireysel olarak dünya görüşü, eğitimi, ilgi alanları, yaşam tarzı, tercihleri, inanışı ve ideolojik fikirleri gibi sosyo-ekonomik faktörlerin de etkisi olabileceğini söyleyebiliriz. Yine bu doğrultuda, çevirisi yapılacak metnin hangi dilden olacağı, aracı dil olup olmadığı ve bu durumların erek kültürde kabul görebilir veya uygun olabilirliğinin etkisi de bu normlara dahil edilmektedir.

Çeviri süreci normları (ing. operational norms) ise, çeviri eylemi esnasında alınan kararları ve bu kararları yönlendiren ölçütleri kapsamaktadır. Bu normlar, kendi içinde matriks normlar (ing. matricial norms) ve metinsel-dilsel normlar (ing. textual-linguistic norms) olarak sınıflandırılmaktadır. Matriks normlar, erek metinde kaynak metindeki dilsel kullanımların yerini alacak karşılıkları, bunların metin içindeki yerini, dağılımını, bölümlenmelerini ve konumlanmalarını yönlendirmektedir (Toury, 2000). Matriks normlar, erek metinde yapılan kısaltmaları,

uzatmaları, değişim ve dönüşümleri, dipnotları, açıklamaları ve bunların ne derecede, nasıl yapıldıklarını kapsamaktadır. Daha çok şekilsel olan bu eylemler, yine metnin durumuna göre değişiklik gösterebilen devingen kullanımlardır. Metinsel-dilsel normlar ise, erek metni oluşturacak ve kaynak metninkine karşılık gelebilecek olan dilsel ve metinsel malzemelerin seçimini kapsamaktadır (Toury, 2000). Metinsel-dilsel malzemeler, genel ya da özel nitelikte olabilip metin türü ve çeviri yaklaşımına göre değişkenlik gösterebilen dilsel kullanımlardır. Bu kullanımlar çevirmenin erek dilde biçimsel olarak almış olduğu kararları yansıtmaktadır. Başka bir deyişle, çeviri süreci normları daha çok metin içi durumlar bağlamında ortaya çıkmaktadır. Çevirmenin erek metni oluşturması aşamasında, erek dil bağlamında aldığı dilsel, yapısal ve kullanımsal kararlar ve seçimler çeviri süreci normlarını yansıtmaktadır. Erek dil açısından kaynak metnin anlamını erek kültürde sağlamak amacıyla, çevirmenin metinsel-dilsel düzeyde yaptığı eşdeğerlik seçimleri, cümle yapılarında gerçekleşen değişiklikler, eklemeler, eksiltmeler hatta sözcük seçimleri çeviri süreci normlarında bulunmaktadır. Genel olarak normları bir şema ile özetleyecek olursak:

Çevirmen ve Çeviri Süreci

Öncül Norm (Kaynak odaklılık /yeterlilik- erek odaklılık/ kabul edilebilirlik)

Süreç Öncesi Normlar (Çeviri politikası ve doğrudanlığı)

Kaynak Metin

Süreç Normları (Matriks ve metinsel-dilsel normlar)

Erek Metin

Bütünsel açıdan bakıldığında çeviri sürecinde, yeterlilik ve kabul edilebilirlik bağlamında genel bir eğilime (kaynak odaklılık- erek odaklılık) sahip olan çevirmen bu şekilde bir öncül normu meydana getirir. Öncül norm, zamansal ve eğilimsel olarak çeviri süreci boyunca değişiklik gösterebilir. Çevireceği orijinal metni seçecek olan çevirmen, çevresel ve kişisel durumları kapsayan süreç öncesi normların etkisiyle kaynak metni seçer ve daha sonra çeviri sürecine başlar. Çeviri sürecinde, erek dil ve kültür bağlamında kaynak metnin anlam ve işlevinden hareket eden

çevirmen, dilsel ve yapısal normların etkisi altında seçimlerini yaparak gerekli ve uygun görülen ifadelerle erek metni oluşturur. Bu süreci çeviri incelemesi bağlamında ele alacak olursak, tam tersi bir işleyiş söz konusu olmaktadır. Çeviri incelemesinde, erek metinden başlayarak süreçteki normlara ulaşılp, çevirmene ve çeviri sürecine dair bir betimlemenin yapılması mümkündür.

Betimleyici Çeviri Kuramı normları, çevirmeni, çeviri sürecini ve buna bağlı olarak da erek metni doğrudan ya da dolaylı şekilde etkileyen dinamik olgulardır. Başka bir deyişle, toplumsal nitelikteki bu normlar, “çevirinin belirleyicisi olarak, çevirmene etki eden ve çeviri sürecini çevirinin fiziksel ve psikolojik bağlamının ötesinde etkileyen, tüm öğrenilmiş ve deneyimlenmiş bilgilerdir” (Arı, 2014, s. 61). Genel olarak bakıldığında Toury, normların içinde bulundukları dizgeye göre şekillenen, anlaşılan ve değerlendirilen süreçler olduğunu belirtir (Toury, 2000). Bu bağlamda çevirinin, çevirmen davranışlarının ve çeviri sürecinin yansıması olarak belirli bir toplumsal sistemde oluşan ve değerini kazanan normların çeviri eyleminde belirleyici rol oynayıp onu düzenlediklerini söyleyebiliriz.

Metinsel boyutta, normların incelenmesi ve gözlemlenmesi iki şekilde yapılabilir: Birincisi, Toury’nin de belirttiği gibi, kaynak ve erek metin karşılaştırmasına dayalı bir çeviri incelemesi, ikincisi ise, ana çeviri metnin dışında kalan kısmın incelenmesidir (Tahir- Gürçağlar, 2011). Bu kısımlar, eserin önsözü, sonsözü olabileceği gibi çevirmenin veya editörün notu ya da çevirmenin çeviri metin boyunca açıklama yapmak için kullanmış olduğu yine çevirmenin notu niteliğindeki dipnotlar da olabilmektedir. Çeviri ana metnin dışında kalan bu söylemler, çevirmenin hangi kararı neden aldığını göstermekle birlikte çeviri sürecini betimleyen ve böylece normları ortaya çıkaran somut kanıtlardır. Bu bakımdan, çeviri metinde bu tarz söylemlerin bulunması ve inceleme yaparken bunların göz önünde bulundurulması önemlidir.

Toury’e göre normların incelenmesi bizi “eşdeğerlik” kavramına da götürmektedir. Betimleyici Çeviri Kuramı bağlamında eşdeğerlik, işlevsel ve ilişkisel bir boyutta ele alınır. Eşdeğerlik kavramı, sadece tek bir değişmez ilişkiye değil, çeviride belirli koşullar altında nitelik kazanan çoklu ilişkilere işaret etmektedir (Toury, 2000). Bu ilişki, sadece kaynak ve erek metin ilişkisi gibi tekil bir ilişki değil, kaynak metnin kaynak dil ve kültürle, çevirmenle olan ilişkisi, erek metnin erek dil ve kültürle ve yine çevirmenle olan ilişkisi, çeviri sürecindeki bütün normların birbiriyle ilişkisi gibi çoklu bir ilişkidir. Eşdeğerlik de bu çoklu ilişkiler ve parametreler göz önüne alınarak değerlendirilmelidir. Çünkü eşdeğerlik, bir bakıma bütün bu ilişki

döngüsünün bir sonucudur. İlişkisel süreçte ortaya çıkan çeviri metin hem mikro hem makro düzeyde orijinal metnin bir eşdeğeridir. Kaynak dizge normlarından yola çıkarak erek dizgeyi yakalamaya çalışan Toury, eşdeğerlik kavramını yeterlilik ve kabul edilebilirlik kutuplarına göre ele almaktadır (Yazıcı, 2001). Kaynak dizge daha çok kaynak metindeki anlamın, mesajın ve söylenmek istenenin oluşumunda ve anlaşılmasında önemli rol oynamaktadır. Amaç, kaynak metnin anlamını erek dizge içerisinde sağlayabilmek olduğundan Toury'nin erek odaklı kuramında sadece bu noktada kaynak metinden hareket edilir ve kaynak metin ön plana çıkar. Buradaki öne çıkma biçimsel düzeyden çok içerik ve anlam (etki, işlev vb.) düzeyindedir. Normsal ve ilişkisel çeviri sürecinin sonunda ortaya yeterli ya da kabul edilebilir bir çeviri ürün çıkmaktadır. Bu kutuplardan özellikle de kabul edilebilirlik kutbuna yakın olan ya da ağırlıkta olan çeviri metin, kaynak metnin erek kültürdeki eşdeğeri niteliğindedir.

Genel olarak Betimleyici Çeviri Kuramı, erek metni çeviri eyleminin merkezine almasıyla erek odaklı bir kuram olma niteliği taşımaktadır. Çeviriyi, normlar tarafından yönlendirilen bir çeşit davranış etkinliği olarak ele alan Toury, aynı zamanda norm odaklı olan bu yöntemin sadece yazınsal, felsefi ya da dini çevirilerde değil her tür metin çevirisinde işleyiş gösterebileceğini vurgulamıştır (Toury, 2000). Bu açılardan Toury ve Betimleyici Çeviri Kuramı, çeviribilim alanında çalışan araştırmacılar ve diğer kuramcılar tarafından önemli bir konuma yerleştirilmiştir. Bu araştırmacılar arasında biri olan Edwin Gentzler, Betimleyici Çeviri Kuramı'nın, eşdeğerlik kavramını dilsel ve yapısal benzerlik kalıbından çıkarması, bir ürün olarak çeviri metni erek kültürdeki eğilimler ile etkileştirmesi, kaynak metni sabit bir kimlikte ya da konumda tanımlamaması ve kültürel bağlamda kaynak ve erek metni bütünleştirmesi bakımından çeviribilim alanına katkıda bulunduğunun altını çizmiştir (Gentzler, 1993). Berrin Aksoy ise, Toury'nin görüşlerinin etkisiyle artık çeviri eyleminin göreceli bir kavram haline geldiğini ve bu kuram ile birlikte sadece ürün odaklı değerlendirmenin bir kenara bırakıldığını, daha çok çevirinin son halini belirleyen çeviri sürecini açıklayacak bir modelin geliştirildiğini belirtmiştir (Aksoy, 2002). Böylelikle, Betimleyici Çeviri Kuramı'nın erek metni anahtar konumuna getirmesi, çevirmen ve çeviri süreçlerini normlar üzerinden betimleyerek süreci geniş bir yelpazede farklı biçimdeki ölçütler ile çözümlemesi bakımından önemli çeviri kuramları arasında yer aldığını söyleyebiliriz.

Toury'nin de belirtmiş olduğu gibi, Betimleyici Çeviri Kuramı erek ve norm odaklı bir kuram olup her metnin çeviri sürecinde kendini

gösterebilmektedir. Toury, çevirisi yapılacak metin türü açısından herhangi bir sınırlama getirmemektedir. Yazınsal, felsefî, dini, teknik gibi özel alan kapsamına girebilecek metinlerin çevirisi de bu süreci yansıtabilmektedir. Bütün bu kuramsal bilgiler ışığında, özel alan çevirisi olarak bu metin türlerinden biri olan ve felsefî metin özelliği gösteren Monadoloji adlı eserin Fransızcadan Türkçeye yapılmış çevirisinden örnekler inceleyerek Betimleyici Çeviri Kuramı bağlamında çevirmen ve çeviri sürecini betimleyip eşdeğerlik (yeterlilik-kabul edilebilirlik) açısından çeviri metnin bir değerlendirmesini yapmaya çalışacağız.

3. ÇEVİRİ İNCELEMESİ: MONADOLOJİ

Felsefe metinleri, özel bir disiplin olan felsefe alanında yazılan metinlerdir. Soyut bir çalışma alanı olmasından kaynaklı belirli bir bilgi birikimi ve bu bilgiyi yorumlamayı gerektiren felsefe metinleri, bu özellikleri ile diğer metin türlerinden farklılık gösterebilmektedir. Önemli bir çalışma alanı olması ve sosyal bilimlerde disiplinlerarası bağlamda (edebiyat, tarih, dilbilim, çeviribilim, sosyoloji, psikoloji vb.) ön plana çıkması bakımından, geçmişte ve günümüzde sıklıkla dillerarası çevirisi yapılan felsefe metinlerinin kendine has bir alan terminolojisi, anlatımı ve anlamı bulunmaktadır. İçeriğinde yoğun, soyut ve spesifik konular barındırdığı için bazı durumlarda biçimsel veya dilsel açıdan çok fazla ağırlıklı bir anlatımı olmasa da bu tip metinlerin, tıpkı yazım aşamasında olduğu gibi, zaman zaman anlaşılması ve çevirisinin yapılmasında zorluklar meydana gelebilmektedir. Felsefe metinleri, alansal özellik göstermeleri bakımından çeviribilim çalışmalarında da özel alan çevirisi adı altında ele alınmaktadır. Özel alan çevirisi çerçevesinde, felsefe metni çevirisi, çevirmen açısından ekstra bir çalışma ya da özel bir alan ilgisi ve bilgisi gerektirebilmektedir.

Çalışmamızdaki incelemeye konu olan ve felsefe metni özelliği taşıyan Monadoloji (fr. La monadologie), 17. yüzyılda yaşamış Alman filozof ve matematikçi Gottfried Wilhelm Leibniz tarafından yazılmıştır. Derleme nitelikte olan bu eserde Leibniz, geliştirdiği monad teorisini anlatmaktadır. Bu açıdan Monadoloji, Leibniz'in önemli eserleri arasında yer almaktadır. Eserde aynı zamanda, Leibniz'in monad teorisine dair alandaki diğer kişilere yazmış olduğu mektup ve yazılar da bulunmaktadır. Kitapta bulunan mektupların bazılarının aslı Latince olarak yazılmıştır. Onun dışında kalan bütün kısımlar Leibniz tarafından Fransızca olarak kaleme alınmıştır.

Eserin çevirisi, Devrim Çetinkasap tarafından yapılmış ve 2018

tarihinde İş Bankası Kültür Yayınları'ndan çıkmıştır. Çeviride, Leibniz'in felsefe yazılarının toplandığı yedi cilt halindeki Felsefi Yazılar (alm. Die philosophischen Schriften) başlıklı ve çok dilli eser (Almanca, Fransızca ve Latince) için 1890 tarihli Gerthardt edisyonu temel alınmıştır. Erek metinde çevirmen, maddelerden oluşan Fransızca yazılmış kısmın kaynak metnini kendi çevirisinin karşısında direkt olarak vererek daha rahat bir şekilde karşılaştırma yapılmasını sağlamıştır. Bu yüzden incelemede, kaynak metin olarak da aynı eser gösterilecektir. Öte yandan, çeviri eserin başında çevirmenin açıklamalarının bulunduğu çevirmenin notu kısmı ve metin içinde yine çeviriye dair çevirmenin notu niteliğindeki açıklayıcı dipnotlar sıkça bulunmaktadır. Monadoloji eserinin tercih edilme nedeni, özel alan çevirisi bağlamında, tamamen felsefe metni özelliği göstermesidir. Ayrıca, ilk kısımda çevirmenin notunun yer alması ve dipnotların sıkça bulunması da çalışmanın amacına uygun gerekli malzemeyi sağlamaktadır.

Erek metinde, çevirmen Çetinkasap'ın Çevirmenin Notu başlıklı kısmında belirtmiş olduğu gibi, “orijinal metindeki aralıklar muhafaza edilmiştir, ancak günümüz Fransızcasının yazım kurallarına uyulmuştur” (Çetinkasap, 2018, s. V). Bu durumda çevirmenin, şekilsel olarak orijinal metnin aralıklarını birebir devam ettirmiş olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca, ilk etapta el yazması şeklinde olan orijinalin dilsel açıdan modernize edilmiş halinin yazım kurallarına sadık kalmıştır. Böylece çevirmen Çetinkasap'ın biçimsel açıdan yeterlilik kutbuna (kaynak dizge odaklı) yakın bir eğilim gösterdiğini söyleyebiliriz. Öte yandan, çevirmenin ilk kısımda not kullanmış olması ve çeviri eser boyunca açıklayıcı dipnotlar kullanması onun anlamsal açıdan kabul edilebilirlik kutbuna (erek dizge odaklı) yakın bir eğilim gösterdiğinin kanıtıdır. Bu durumda, çevirmenin öncül norm bağlamında her iki kutba da yakınlık gösterebileceğini belirtebiliriz. Toury'nin de altını çizdiği gibi öncül norm, çeviri sürecinde zamansal olarak belirli bir noktada bulunmamakla beraber değişkenlik gösterebilen bir norm türüdür. Çeviri incelemesine biçimsel ve anlamsal açılardan bakıldığında, öncül normu da biçimsel ve anlamsal açıdan değerlendirmek gerekmektedir. Bu yüzden öncül normun, duruma göre değişkenlik gösteren ve çevirmenin yeterlilik/ kabul edilebilirlik kutuplarına yakın durma eğilimi olabileceğini söyleyebiliriz. İki kutuptan hangisine daha yakın olduğu ya da her ikisine de dengeli bir şekilde ağırlık verip vermediği ise incelenecek örneklerden hareketle ortaya çıkacaktır.

Yine Çevirmenin Notu kısmında çevirmen, bizi süreç öncesi normlara götürecek bilgiler vermektedir. Bu kısımda çevirmen, daha önce Galatasaray Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde lisansüstü eğitim aldığını ve

bu sayede Leibniz felsefesine ilgi duyduğunu belirtmektedir (Çetinkasap, 2018). Özel bir alan olan felsefeye ait bir metin çevirisinde (tıpkı diğer özel alanlarınkinde olduğu gibi), konu, terminoloji ve anlam bakımından süreç boyunca çevirmenin karşısına birtakım zorluklar çıkabilmektedir. Bu zorluklarla daha az karşılaşmak veya sorunlara daha rahat çözüm bulmak için çevirmenin konuyla ve felsefe alanıyla ilgili özel bir çalışma (terminoloji çalışması) yapması gerekebilmektedir. Ya da çevirmenin felsefe alanına ilgi duyması, bu alanda okuması veya felsefe eğitimi almış olması süreçte ona bu bakımdan büyük avantaj sağlayabilmektedir. Monadoloji eserinin çevirmeni için de bu durum geçerlidir. Çetinkasap, daha önce felsefe eğitimi almıştır. Aldığı eğitim sayesinde de Leibniz'e ve felsefesine özel bir ilgi duymaktadır. Bu durumdan hareketle, çevirmenin çevireceği metni bireysel etki altında bilinçli ve isteyerek seçtiğini söyleyebiliriz. Süreç öncesi çeviri normları altında çeviri politikası olarak değerlendirilebilecek bu seçimin gelişigüzel olmadığı anlaşılmaktadır. Çevirmen Çetinkasap, çeviri sürecine başlamadan önce bireysel olarak ilgi duyduğu ve hakkında bilgi sahibi olduğu yazar ve eseri seçmiştir.

Aynı kısımda çevirmen, eserin ağırlıklı kaynak dilinin Fransızca olduğunu fakat eserdeki bazı mektupların kaynak dilinin Latince olduğunu belirtmiştir. Latince olan bu kısımları, İngilizce ve Fransızca çevirilerinden Türkçeye aktardığını ve çevirileri Latince orijinal dil ile yardım alarak karşılaştırdığını eklemiştir (Çetinkasap, 2018). Çevirmen, Fransızca bölümler dışındaki diğer kısımlar için çevirinin çevirisini yapmıştır. Üçüncü dile çeviri yapan Çetinkasap'ın bu kararı bizi süreç öncesi normlardan çeviri doğrudanlığına götürmektedir. Çeviri doğrudanlığı, kaynak metnin üçüncü bir dil çevirisine uygun olup olmadığı, erek kültürde hoş karşılanıp karşılanmadığı ve aracı dil çevirisinin uygunluğu ile ilgili bir normdur. Bu metin türünde de her ne kadar kaynak metnin tamamı olmasa da bir kısmının aracı bir dilden çevrilmesi, erek kültür olan Türk kültürü dizgesinde kabul gören, uygun olan ve hoş görülebilen bir durumdur.

Genel anlamda, çevirmenin ana metin dışında kalan Çevirmenin Notu kısmındaki yanmetinsel söylemlerinden hareketle, Monadoloji çeviri eserinin öncül ve süreç öncesi normlarını tespit ettik. Bu aşamadan sonra, çeviri süreci normlarını göstermek amacıyla ana metin içinden alacağımız çeviri örneklerini ve dipnotları inceleyeceğiz.

Örnek 1:

1. “La monade, dont nous parlerons ici, n'est autre chose qu'une substance simple, qui entre dans **les composés**; simple, c'est-à-dire sans parties” (Leibniz, 2018, s.2).

1. “Burada söz konusu edeceğimiz monad, **bileşiklere(1)**³ giren basit cevherden ibarettir; basittir, yani parçasızdır” (Leibniz, 2018, s.3).

Dipnot: ““Les composés” composer fiilinden türetilmiş isimdir. Eskilerin mürekkep dedikleri “bileşik” le karşılamayı tercih ettiğimiz composé’nin “birleşik” olarak çevrilmesi yanlıştır; bileşim (composition) ile birleşim (combination) arasında gözetilmesi gereken önemli bir fark vardır” (Çetinkasap, 2018, s. 3).

İlk örnekte, kaynak metindeki birinci maddede, monad kavramının ne olduğu ile ilgili bir tanımlama yapan Leibniz, tanımında “les composés”, “une substance” gibi felsefe alanında geçen kavramları kullanmıştır. Çeviri metne baktığımızda, çevirmen bu kavramlardan “les composés” için “bileşikler” karşılığını tercih etmiş ve kelimenin hemen yanına bir dipnot düşerek bu tercihinin nedenini açıklamıştır. Çeviri süreci normları bağlamında değerlendirilebilecek bu örnekte, Çetinkasap’ın bu seçimi, metin içindeki dilsel düzeyde yaptığı seçimlere işaret eden metinsel-dilsel normları yansıtmaktadır. Erek metinde kullanılan “bileşik” kavramı, kaynak metindeki kavrama direkt karşılık gelen bir sözcüktür fakat aynı sözcük yine direkt “birleşik” olarak da aktarılabilir. Çevirmen, bu sözcüğe çeviri süreci normlarından bir diğeri olan matriks normlar kapsamında bir dipnot eklemiştir. Dipnotta, erek tümcede kullanmış olduğu “bileşik” kavramının eski kullanımını da vererek bu kavramın bir diğer kullanımı olan ve karıştırılabilen “birleşik” ten farklı olduğunu kaynak metindeki kavramdan hareketle karşılaştırmalı bir şekilde açıklamıştır. Burada, çevirmenin bu kavram ile ilgili bir sözlük çalışması yaptığını ve aynı zamanda kendi alan bilgisinden yararlanarak bu açıklamada bulunduğunu söyleyebiliriz. “Birleşim” (bir araya gelme, uyuşma, kaynaşma⁴) kavramının değil de “bileşim” (iki veya daha fazla ögenin bir araya gelerek yeni bir öge oluşturması⁵) kavramının tercih edilmesi, bu kavramın Leibniz’in felsefesindeki kullanıma (bağlama) ve söylenmek istenen anlama daha uygun olduğunu göstermektedir. Çünkü söz konusu olan, birden çok şeyin bir araya gelerek yeni bir şey oluşturmasıdır. Böylece çevirmen, kaynak metindeki işlevi erek dizgede sağlayabilmektedir. Çevirmenin sergilemiş

³Çalışmadaki dipnotlarla karışmaması bakımından örneklerdeki dipnotlar ilgili yerde parantez içinde numaralandırılarak verilmiştir. Dipnot açıklaması da hemen örneğin altına eklenmiştir.

⁴TDK Genel Türkçe Sözlük: <https://sozluk.gov.tr/>.

⁵TDK Genel Türkçe Sözlük: <https://sozluk.gov.tr/>.

olduğu bu tutum bize, çeviri metinden hareketle çevirmenin kararı ve çeviri süreci ile ilgili bilgi vermektedir. Öte yandan, çevirmen, çevirmenin notu niteliğindeki dipnot açıklamasıyla okuyucuyu karıştırılan iki erek dil kavramı hakkında aydınlatmaktadır. Eşdeğerlik bağlamında, “bileşik” kavramının her ne kadar direkt karşılık olarak kullanılsa da erek dizgede felsefe alanında kullanılan ve kabul gören bir kavram olarak kabul edilebilir nitelikte bir eşdeğerlik olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü çevirmen iki eşanlamlı gibi görünen kavramdan bağlama daha uygun olanı seçip bu seçimini erek odaklı bir şekilde dipnot ile açıklamıştır. Çeviri süreci normları bağlamında ise bu durumun, çevirmen sürecini betimlediğini belirtebiliriz. Buna ek olarak, orijinal metindeki sözcüğün biçimi ve anlamı açısından kaynak odaklı olsa da dipnot eklenmesi ile çevirmenin, metnin anlamsal yönünden kabul edilebilir kutupta erek odaklı bir yaklaşım sergilediğini, böylece de anlamı aydınlatarak sağladığını söyleyebiliriz.

Örnek 2:

3. “... Et ces Monades sont **les véritables Atomes** de la Nature et en un mot les Éléments des choses” (Leibniz, 2018, s. 2).

3. “... Bu monadlar doğanın **gerçek atomlarıdır(3)**; tek kelimeyle şeylerin unsurlarıdır” (Leibniz, 2018, s. 3).

Dipnot: ““Gerçek atomlar” ifadesinden anlaşılacağı üzere monadların bildiğimiz fiziksel atomlarla ilgisi yoktur. Leibniz monadların parçasız, dolayısıyla da bölünemez olduğunu vurgulamak ve fiziksel atomlardan farkını belirginleştirmek için atom sözcüğünü özellikle kullanır” (Çetinkasap, 2018, s. 3).

İkinci örnekteki üç numaralı maddede Leibniz, doğada bulunan monadları açıklamaktadır. Kaynak metinde monadları nitelemek için kullanılan “les véritables Atomes” ifadesi, erek metinde birebir karşılık olarak “gerçek atomlar” şeklinde aktarılmıştır. Kaynak metindeki “Atomes” sözcüğü için büyük harf kullanımını muhafaza etmeyen çevirmen bu anlamda kaynak metnin yazım şeklini (imla biçimini) göz önünde bulundurmamıştır. Çeviri süreci normları bağlamında, metinsel-dilsel normlar olarak çevirmen Çetinkasap sözcüğü sözcüğüne bir karşılık tercih etmiştir. Bu seçiminin nedenini, kaynak metinde geçen ifadenin kavram olarak açıklanması sebebiyle değişmeyeceği şeklinde açıklayabiliriz. Çevirmen her ne kadar bu ifadeyi direkt olarak aktarsa da hemen yanına dipnot düşerek yazarın ne amaçla onu kullandığını açıklamıştır. Matriks normları yansıtan dipnot açıklamasında çevirmen, “atom” sözcüğünün

söylemek istediği şeyi (fiziksel atomun dışında bir anlam ifade etmesi) ve buna rağmen yazarın özellikle bu kavramı seçtiğinin altını çizmiştir. Çevirmenin böyle bir açıklamaya ihtiyaç duyma nedenini ise erek metin içinde kavramı direkt olarak aktardığı için onu açıklama ihtiyacı duyması ve aynı kavramın farklı anlamı ile karıştırılmaması (fiziksel atom) şeklinde gösterebiliriz. Böylece, ifadeyi kavram olarak erek metinde korumuş, her ne kadar kaynak odaklı ve yeterlilik kutbuna yakın dursa da erek metin okuyucusunu aydınlatmak amacıyla alan bilgisini kullanmıştır. Anlamsal açıdan da bir dipnot açıklaması ekleyerek erek odaklı bir yaklaşım sergilemiştir. Çeviri süreci normları ile çevirmen kararlarının betimlendiği bu örnekte eşdeğerlik açısından biçimsel olarak yeterli (kaynak dizge odaklı) anlamsal olarak kabul edilebilir (erek odaklı) ve işlevsel bir çeviri olduğunu, kaynak kullanımının anlamını verebilmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Örnek 3:

7. “... Les accidents ne sauraient se détacher, ni se détacher, ni se promener hors des substances, comme faisaient autrefois **les espèces sensibles** des Skolastiques” (Leibniz, 2018, s. 4).

7. ... “Arazlar cevherlerden kopamazlar ve Skolastiklerin **hissedilir türleri(5)** gibi cevherin dışında dolanıp duramazlar” (Leibniz, 2018, s. 5).

Dipnot: “Skolastik felsefede makbul olan algı teorisine göre algı, nesnelerden yayılan fiziksel niteliklerin duylara ulaşmasıyla gerçekleşir. Duyuların nesneye yönelebilmesini sağlayan da bu “hissedilir türler” dir” (Çetinkasap, 2018, s. 5).

Madde yedideki örnekte, monadların kendi içindeki ve diğer parçalarla olan ilişkisini açıklayan Leibniz, monadların diğer cevherlerden kopamaz olduğunu belirtirken Skolastik felsefede geçen “les espèces sensibles” kavramını kullanmıştır. Bu ifadenin Türkçedeki direkt karşılığı “hisli/hassas türler”dir⁶. Çevirmen ise erek metinde “hissedilir türler” ifadesini tercih etmiştir. Burada doğrudan olan “sensible” (hassas/ hisli) sıfatı erek tümcede “hissedilir” şeklinde dolaylı bir sıfata dönüşmüştür. Metinsel-dilsel normları yansıtan bu seçim ile kaynak metindeki ifadenin erek dilde direkt karşılığını biçimsel olarak vermeyen çevirmenin erek odaklı bir tutumla deyiş kaydırması yapmış olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü “hassas/ hisli türler” gibi direkt bir karşılık, erek dizgede işlevini

⁶Online Fransızca Sözlük: <https://www.fransizcasozluk.net/index.php?q=sensible>.

sağlamamakla birlikte sanki bu türlerin birer canlı olmaları gibi yanlış anlamlandırmalara sebep olabilir. Çünkü özellikle de “hisli” sıfatı daha çok insana özgü olup “duygusal” gibi bir anlama işaret edebilir. “Les espèces sensibles” ile söylenmek istenen anlam, hissetmeyi ve duyuların nesnelerle etkileşimini sağlayan reseptörler olmasıdır. Bu bakımdan “hissedilir türler”, erek dizgede daha kabul edilebilir bir karşılıktır. Çevirmen de matriks normlar bağlamında bu kavramı ve karşılığını dipnot ile açıklamıştır. Kaynak metinde, Skolastik düşünceye yapılan göndergeden hareketle dipnotta alan bilgisini kullanarak “hissedilir türler”i açıklayan Çetinkasap, bağlamsal, anlamsal ve biçimsel açıdan erek odaklı bir tutumla kabul edilebilir bir işlevsel eşdeğerlik tercih etmiştir. Böylece, çeviri süreci normları kapsamında çeviri metnin, çevirmen kararını ve çeviri sürecini betimlendiğini, ayrıca çevirmenin kaynak ifadenin anlamını erek metinde verdiğini söyleyebiliriz.

Örnek 4:

9. “... Car, il n’y a jamais dans la nature deux Êtres, qui soient parfaitement l’un comme l’autre et où il ne soit possible de trouver une différence interne, ou fondée sur **une dénomination intrinsèque**” (Leibniz, 2018, s. 6).

9. “... Zira doğada birbirinin tıpkısı iki varlık yoktur ve iki şey arasında içsel olmayan veya bir **asli belirlenime**(8) dayanmayan bir fark bulmak mümkün değildir” (Leibniz, 2018, s. 7).

Dipnot: “Asli belirlenimden kasıt ilişkisel olmayan belirlenimdir” (Çetinlasap, 2018, s. 7).

Leibniz’in, monadların farklarını ve doğasını açıkladığı maddeden alınan bu örneğe baktığımızda, kaynak metinde bulunan “une dénomination intrinsèque” ifadesinin erek dildeki direkt sözlük karşılığı için “içkin adlandırma”⁷ diyebiliriz. Fakat böyle bir karşılık, erek dil ve kültürde veya alanda anlamı vermekte yetersiz kalacaktır. Çünkü bu ifadeyle kaynak metnin bağlamından hareketle söylenmek istenen şey, monadların birbirlerinden farklı olmak zorunda oldukları ve bu farklılıkların ilişkisi ile konumlandıkları veya değer kazandıklarıdır. Çetinkasap bu bağlamda, erek dil Türkçede “asli belirlenim” şeklinde bir eşdeğerlik tercih etmiştir. Böylece sözcüğü sözcüğüne bir çeviri yapmayarak biçimsel anlamda bir deyiş kaydırması yapmıştır ve bu seçimi ile erek odaklı ve kabul edilebilir kutupta bulunmaktadır. Seçim olarak metinsel-dilsel normu yansıtan “asli

⁷Online Fransızca Sözlük: <https://www.fransizcasozluk.net/index.php?q=intrins%C3%A9que>.

belirlenim” eşdeğerliği söylenmek istenen anlamı daha iyi karşılamaktadır. Çevirmen de bunu matriks normlar bağlamında bir dipnot ile açıklamıştır. Açıklamadan da “asli belirlenim” in ilişki dışında gerçekleşen bir belirlenim olduğu, monadların tek başlarına bir değeri veya konumu olamayacağı, bu değer ve konumun onlar için belirleyici nitelikte olduğu anlamları çıkarılabilmektedir. Yine alan bilgisini kullanarak Leibniz felsefesinden hareketle açıklama yapan çevirmen, okuyucuya bir bilgi sunmuştur. Bu durumda, çeviri metinde kullanılan çeviri süreci normları ile sürecin betimlendiğini, anlam ve işlevin erek dizgede hem biçimsel hem anlamsal olarak erek odaklı bir şekilde sağlanabildiğini belirtebiliriz.

Örnek 5:

12. “Mais il faut aussi qu’outre le Principe du changement il y ait **un détail** de ce qui change, **qui fasse** pour ainsi dire la spécification et la vérité des substances simples” (Leibniz, 2018, s. 8).

12. “Fakat monadda bu değişim ilkesinden başka, değişen şeylerin **detayı(10)** da bulunmaktadır. **Bu detay** basit cevherlerin tabir yerindeyse hususi belirlenimi ve çeşitlenmesini meydana getirir” (Leibniz, 2018, s. 9).

Dipnot: “Fransızca détail sözcüğü burada “kesit” diye de karşılanabilirdi, fakat metin boyunca tutarlılık sağlamak için olduğu gibi bırakmayı tercih ettik” (Çetinkasap, 2018, s. 9).

Beşinci örnek madde on ikide Leibniz, monadların değişim durumlarını açıklamaktadır. Kaynak metin tümcesinde geçen “un détail” sözcüğü erek metinde sözcüğü sözcüğüne bir karşılık olan ve Türkçeye Fransızcadan geçmiş olan “detay” kelimesi ile aktarılmıştır. Çevirmen bu kısmı kaynak odaklı bir yaklaşım ile doğrudan çevirmeyi tercih etmiştir. Metinsel-dilsel normu yansıtan çevirmenin sözcük seçimi onun bu kısım için yeterlilik kutbunda kaldığını göstermektedir. Fakat matriks norm bağlamında, bu sözcük seçimini açıklayan erek dizge odaklı bir dipnot da kullanmıştır. Dipnotta, Fransızca “détail” sözcüğüne karşılık olarak “kesit” in de tercih edilebileceğini fakat metniçi tutarlılığın korunması amacıyla olduğu gibi karşılandığını ifade etmiştir. Kaynak odaklı yaklaşımını erek odaklı bir tutumla açıklayan çevirmenin diğer bir seçenek olarak “kesit” i düşünme nedenini, monadların değişim ilkesinde rol oynayan ve değişen parçaları vurgulaması olarak açıklayabiliriz. Kesit (un détail), cevherlerin belirlenimini ve çeşitliliğini oluşturan detaylardan çok parçaları vurgulamaktadır. Anlamı ve bağlamı daha iyi vermesi açısından çevirmen, “kesit” sözcüğünü erek odaklı bir seçenek olarak görmüş olabilir. Fakat

çevirmen, metin boyunca özellikle de kavramlar üzerinde çok büyük değişiklikler yapmadan çeviriye devam ettiği için bunu bozmamak adına böyle bir tercihte karar kıldığını açıklamıştır. Çünkü Fransızca kaynak dil göz önüne alındığında “kesit” sözcüğünün “la section”, “la partie”, “la pièce” ve “le fragment” gibi birçok karşılığı bulunmaktadır. Başka bir deyişle, “détail” sözcüğü için “kesit” eşdeğeri, anlamsal açıdan daha açık ve uygun fakat metin tutarlılığı açısından büyük değişim (kelime olduğu gibi değişiyor) gerektiren bir seçimdir. Bu yüzden her ne kadar erek odaklı düşünse de metniçi bağlamdan dolayı kaynak odaklı bir kullanımda bulunan çevirmen söylenmek istenen anlamı dipnot sayesinde verebilmiştir. Öte yandan, “... qui fasse ...” ile devam eden kısım için erek dilde cümleyi bölerek “bu detay” öznesini (kaynak metinde olmadığı halde) eklemiştir ve deyiş kaydırması yapmıştır. Yine matriks normlar bağlamında bir bölme ve ekleme olan bu davranış, erek dilin cümle bölmeye uygun olması, ayrıca vurgu yapmak amacıyla öznenin yinelenmesi bağlamında erek dil kullanımına daha uygundur. Çevirmen Çetinkasap’ın burada biçimsel açıdan erek dizge odaklı ve kabul edilebilir bir yaklaşım benimsediğini ve kaynak ifadenin anlamını erek metinde verdiğini söyleyebiliriz.

Örnek 6:

14. “... **la Perception**, qu’on doit distinguer de **l’aperception** ou de la conscience, comme il paraîtra dans la suite...” (Leibniz, 2018, s. 10).

14. “... **Algı**, aşağıda görüleceği gibi **farkındalıktan(11)** veya bilinçten özenle ayrılmalıdır...” (Leibniz, 2018, s. 11).

Dipnot: “Kaynak metinde aperception. Eskiler perception’a “idrak”, aperception’a ise “idrak-i dakik” diyorlardı, fakat çeviride, daha bilinen “algı” ve “farkındalık” sözcüklerini tercih ettik” (Çetinkasap, 2018, s. 11).

Bu örnekte Leibniz, basit cevherleri meydana getiren çoklu monadların geçiş hallerinin aslında algı olduğunu açıklamaktadır. Kaynak metinde bulunan “la Perception” kavramı Leibniz’in monad teorisindeki kavramlardan biridir. Çevirmen bu kavramı erek dil Türkçeye olduğu gibi ilk anlamıyla “algı” şeklinde aktarmıştır. Erek dilde de felsefe alanında kullanılan bu karşılık yeterlilik bağlamında kaynak odaklı bir şekilde aktarılmıştır. Öte yandan çevirmen devamında gelen “l’aperception” kavramı için “farkındalık” eşdeğerini tercih etmiştir. “L’aperception” sözcüğünün Türkçe karşılığı “kavrama/ kavrayış” tır⁸. Fakat bağlamdan ve söylenmek

⁸Online Fransızca Sözlük: <https://www.fransizcasozluk.net/index.php?q=aperception>.

istenenden yola çıkan çevirmen deyiş kaydırması yaparak bu kavramı erek dilde “farkındalık” şeklinde karşılamıştır. Çünkü Leibniz için algı, sadece farkına vardıklarımız değil farkına varmadıklarımız da olabilmektedir. Başka bir deyişle, farkında olmadığımız şeyleri de algılayabiliriz ve farkına varmadığımız algılarımız da bulunmaktadır. O yüzden burada kastedilen basit bir kavrayış veya anlama durumu değil farkında olma durumudur. Çetinkasap, bu fikirden yola çıkarak erek odaklı bir şekilde tercihini yapmıştır. Böylece çeviri süreci normlarından metinsel-dilsel normlar bağlamında kararlarını almıştır. Ayrıca, “farkındalık” kavramı için dipnot kullanan çevirmen, dipnotta bu kavramların Arapça kökenli eski kullanımlarını (“idrak” (algı) / “idrak-i dakik” (ince algı)) vermektedir. Dipnottan hareketle çevirmenin bir sözlük çalışması ya da araştırması yapmış olduğunu söyleyebiliriz. Matriks normlara dahil olan bu dipnotta Çetinkasap, kavramların eski karşılıklarını değil de bilinen ve kullanılan güncel karşılıklarını kullanmayı tercih ettiğini belirtmiştir. Dipnot açıklamasının nedenini, kaynak metnin yüzyıllar önce yazılmış olmasına bağlayabiliriz. Bu durumda, dilsel bağlamda kaynak metnin eskiliği etkisini okuyucuda uyandırmak için eski kullanımlar da tercih edilebilirdi. Fakat çevirmen, modernize bir eğilimle okuyucu açısından daha bilinen ve anlaşılır güncel karşılıkları tercih etmiş ve okuyucuya dipnotla kavramsal-dilsel olarak ekstra bir bilgi sunmuştur. Çevirmen her ne kadar ilk kavram için kaynak odaklı ve yeterlilik kutbunda dursa da daha sonraki kavram için erek odaklı ve kabul edilebilir, işlevi sağlayan bir eşdeğerlik tercihinde bulunmuştur. Çevirmenin erek kitle okuyucusuna dipnotla ekstra bilgi vermesi de onun erek dizge normlarını daha çok göz önünde bulundurduğunun bir göstergesidir. Bu şekilde, çevirmen Çetinkasap’ın kaynak metin ifadesinin anlamını erek dil ve kültürde verdiğini ve işlevini sağlayabildiğini söyleyebiliriz.

Örnek 7:

27. “**Et l’imagination** forte qui **les** frappe et émeut, vient ou de la grandeur ou de la multitude des perceptions précédentes...” (Leibniz, 2018, s. 18).

27. “**Bu durumda hayvanı** etkileyen ve harekete geçiren kuvvetli **tahayyül**, geçmiş algıların ya yoğunluğundan ya da çokluğundan kaynaklanır...” (Leibniz, 2018, s. 19).

Leibniz’in, monadları hayvanların algı ve belleği bağlamında ele aldığı kısımdaki bu kaynak metin maddesinde geçen “Et l’imagination forte qui les frappe...” ifadesi erek metinde “Bu durumda hayvanı etkileyen ve harekete geçiren kuvvetli tahayyül...” şeklinde aktarılmıştır. Bir önceki

maddede hayvanların algı ve belleğinden bahseden Leibniz, onların belleğindeki temsiller aracılığı ile daha önce yaşadıkları benzer ya da aynı durumu algılayarak tekrar aynı şeyi umduklarını ve ona göre tepki verdiklerini belirtmektedir (2018, s. 19). Buradan hareketle kaynak metinde, yirmi yedinci maddeye bir öncekiyle aynı doğrultuda gittiği için “et” (ve) bağlacı ile başlamıştır. Çevirmen erek metinde deyiş kaydırması yaparak metinsel-dilsel normlar ışığında direkt karşılığı değil de “bu durumda” (fr. dans ce cas) bağlacını tercih etmiştir. Bunun sebebi, kaynak metindeki tümcenin devamında tekrar aynı bağlacın kullanılması olarak gösterilebilir. Fransızca sözdiziminde kullanımı uygun olan bu yineleme, erek dil Türkçede yine sözdizim bağlamında tercih edilen bir durum olmamakla birlikte sessel ve ritimsel açıdan bozuk bir izlenim verip anlam bulanıklığına yol açabilmektedir (Ve hayvanı etkileyen ve harekete geçiren...). Çevirmenin, bu durumu göz önüne alarak, erek dil dizgesinde eş anlamlı olabilecek ve aynı işlevi sağlayabilecek başka bir bağlacı tercih ettiğini söyleyebiliriz. Devamında da bir önceki maddeye gönderge yapan “les” (hayvanlara gönderge) zamiri için gönderge yapılan “hayvanlar” (“hayvanı”) sözcüğünü eklemiştir. Her ne kadar kaynak metinde çoğul zamir kullanarak genelleme yapan Leibniz’in bu vurgusunu tekil hale getirip yok etse de çevirmen, işlevsel ve erek dil dizge odaklı bir şekilde eklemesini ve deyiş kaydırmasını yapmıştır. Çünkü “... onları etkileyen...” gibi kaynak odaklı bir yaklaşım yeni bir maddeye geçildiği için erek dilde belirsizliğe yol açabilirdi. Öte yandan, çevirmen, “l’imagination” (hayal⁹) sözcüğü için (metinsel-dilsel normlar kapsamında) erek dilde Arapça kökenli “tahayyül” (zihinde/ hayalde canlandırma) eşdeğerini tercih etmiştir. “Hayal” sözcüğü Türkçede genel ve kapsayıcı olduğundan ve “düş kurma” gibi anlaşılacağından, ayrıca bu eylemin hayvanlar açısından uygun düşmemesinden dolayı çevirmenin direkt bu karşılığı seçmeyerek deyiş kaydırması yaptığını söyleyebiliriz. Çünkü burada, düş kurmaktan çok bellekte canlandırma, imgeleme durumu söz konusu olduğu için Fransızcada “l’image” (görüntü, resim, imge) sözcüğünden hareketle “l’imagination” sözcüğü bu anlamı vermektedir fakat metindeki bağlamda, aynı anlamı (söylenmek isteneni) Türkçedeki “hayal” sağlayamamaktadır. Daha önceki maddede yapılan açıklama doğrultusunda buradaki bağlamsal anlam, hayvanların geçmişte yaşadığı olayı belleğinde canlandırarak tepki vermesi [örneğin daha önce sopa ile canı yakılmış bir köpeğe sopa gösterildiğinde köpeğin o acıyı hatırlayarak inleyip kaçması (Leibniz, 2018, s. 19)] olduğu için “tahayyül” (imgeleme) eşdeğeri anlamsal ve mantıksal olarak erek dizge normlarına daha uygun düşmektedir. Her ne

⁹Online Fransızca Sözlük: <https://www.fransizcasozluk.net/index.php?q=imagination>.

kadar Arapça kökenli ve eski bir kullanım da olsa ve çevirmenin daha önceki modern kullanımları açısından tutarsız bir durum gibi de görünse eşdeğerlik olarak erek dizge açısından kabul edilebilir (erek odaklı) bir işlevsel yaklaşım sergilediğini ve orijinal anlamı, etkiyi ve işlevi erek metin ve kitlede sağlamış olduğunu söyleyebiliriz.

Örnek 8:

42. "...Cette imperfection originale des créatures se remarque **dans l'inertie** naturelle des corps" (Leibniz, 2018, s. 26).

42. "...Mahlukattaki bu kökensel kusurluluk, cisimlerdeki doğal **atalette** belirgindir (Leibniz, 2018, s. 27).

Bu örnekte Leibniz, var olan her şeyin (Tanrı dışında) sınırlı, zayıf ve kusurlu olduğunu açıklamaktadır. Kaynak metinde geçen ve daha çok fizik terminolojisinde kullanılan "l'inertie" (hareketsizlik, eylemsizlik, süredurum¹⁰) sözcüğü erek dile "atalet" şeklinde aktarılmıştır. "Atalet" sözcüğü Türkçede, "süredurum"¹¹ anlamına gelmektedir. "Süredurum" fizikte kullanılan bir kavram olup, "bir cismin içinde bulunduğu düzgün hareket veya hareketsizlik durumunun sürüp gitmesi, hareketsizliğe veya hareketsizlikten harekete kendi başına geçememesi özelliği¹²" anlamına gelmektedir. Burada söylenmek istenen anlam, cisimlerin kendi başlarına bir dış etki olmadan hareketsizlikten harekete ya da tam tersi bir duruma geçememesi olduğu için çevirmen, direkt olarak Türkçe fizik alanında kullanılabilen "hareketsizlik", "eylemsizlik" ya da "süredurum" karşılıklarındansa daha az ve eski bir kullanım olan "atalet" karşılığını tercih etmiştir. Çünkü söylenmek istenen sıradan bir hareketsizlik ya da durgunluk değil fizikteki tanım doğrultusunda anlaşılan bir kullanımdır.

Leibniz'in aynı zamanda matematik ve fizik ile ilgili çalışmalar yapmış olmasından dolayı felsefesinde de kimi zaman bu tip terminolojik kullanımlar tercih ettiğini söyleyebiliriz. Çevirmen de erek dizgede (eski de olsa) fizik alanında kullanılabilen bir eşdeğer karşılık tercih etmiştir. "Atalet" sözcüğü Arapça kökenli eski bir kullanımdır. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu konuda (sözcük ve ifadelerin eski ve güncel kullanımları) tutarsızlık gösteren çevirmenin bu seçimini, kaynak metnin eskiliğini erek metinde eski kullanımlar ile karşılayarak o etkiyi vermek istemesi ve erek tümceye alansal bakımdan bir ağırlık katmak istemesi

¹⁰Online Fransızca Sözlük: <https://www.fransizcasozluk.net/index.php?q=inertie>.

¹¹TDK Genel Türkçe Sözlük: <https://sozluk.gov.tr/>.

¹²TDK Genel Türkçe Sözlük: <https://sozluk.gov.tr/>.

olarak değerlendirebiliriz. Böylece çevirmenin, çeviri süreci normlarından metinsel-dilsel normlar kapsamında seçim yaparak erek dizgede ve alanda yeterli olabilecek fakat Arapça kökenli eski bir sözcük ile erek dil dizgesini göz önünde bulundurmuş olduğunu belirtebiliriz. Bu tercihi ile çevirmen, kaynak metindeki ifadenin anlamını ve işlevini erek dizgede vermeyi başarmıştır.

Örnek 9:

62. "...l'âme représente aussi tout l'univers en représentant ce corps, qui lui appartient **d'une manière particulière**" (Leibniz, 2018, s. 38).

62. "... ruh da **tikel biçimde** kendisine ait olan cismi temsil ederken bütün evreni temsil eder" (Leibniz, 2018, s. 39).

Dokuzuncu örnekteki maddede Leibniz, monadların kendine ait cisimleri olduğunu ve bu cisimleri temsil ettiklerini açıklamaktadır. Kaynak metindeki "d'une manière particulière" ifadesi Türkçeye "tikel biçimde" şeklinde aktarılmıştır. Fransızcadaki "particulier- ère (s)" sıfatı "kendine has, özel, özgü"¹³ anlamlarına gelmektedir ve felsefe (tikel) de dahil birçok durumda kullanılmaktadır. Türkçedeki "tikel" sıfatı, felsefe alanına özgü bir kullanım olup "bir türün bütün bireylerine değil de bir veya birkaç bireyine ilişkin olan"¹⁴ anlamına gelmektedir. Bu ifade, Türkçe dil dizgesinde (kullanımında) her durumda örneğin günlük konuşmalarda kullanılan bir sözcük değildir. Kaynak metinde verilmek istenen anlam, ruhun tekil düzeyde kendi cismini temsil ettiği'dir. Felsefedeki anlamıyla tek bir ruh ve cisme ilişkin olarak anlaşılan bu ifade için Çetinkasap, kaynak metin türü doğrultusunda erek dil ve alan dizgesi normlarına uygun olan bir ifade seçiminde bulunmuştur. Kaynak metnin özel alan metni olması ve bu etkiyi erek dizgede de yaratmak için çevirmenin alan bilgisi dahilinde böyle bir seçim yapmış olduğunu söyleyebiliriz. Metinsel-dilsel normları yansıtan bu seçim, erek dizge açısından alansal olarak daha spesifik ve uygun bir eşdeğerliktir. Çevirmenin bu şekilde, kaynak metin ifadesinin anlamını ve işlevini erek alan ve dizgede sağladığını belirtebiliriz.

Örnek 10:

63. "Le corps appartenant à une Monade, qui en est l'Entéléchie ou l'Âme, constitue avec l'entéléchie ce qu'on peut appeler **un vivant**, et avec l'âme ce qu'on appelle **un animal**" (Leibniz, 2018, s. 40).

¹³Online Fransızca Sözlük: <https://www.fransizcasozluk.net/index.php?q=particulier>.

¹⁴TDK Genel Türkçe Sözlük: <https://sozluk.gov.tr/>.

63. “Monada ait olan, monadın entelekheia’sı veya ruhu olduğu cisim, bu entelekheia’yla birlikte **diri** dediğimiz şeyi, ruhla birlikte ise **canlı/hayvan** dediğimiz şeyi oluşturur(47)” (Leibniz, 2018, s. 41).

Dipnot: “Kaynak metindeki *vivant*’ı sıfatısa “diri”, isimse kimi zaman “diri” kimi zaman “yaşayan varlık” sözcüğüyle karşıladık. Leibniz’in yerine göre hem canlı hem de hayvan manasında kullandığı *animal* sözcüğünü gereken yerlerde “canlı/hayvan” ifadesiyle karşıladık. Aslında Arapça hay, yani canlılık kökünden gelen “hayvan” sözcüğü *animal*’in tam karşılığıdır. Fakat Türkçede bu kelime kökü üzerinden anlaşılmıyor” (Çetinkasap, 2018, s. 41).

Son örnekteki maddede, monadın ruhu ve cismi oluşturması, belirli bir düzen içerisinde evreni temsil etmesi durumu açıklanmaktadır. Kaynak metindeki “un *vivant*” (canlı varlık, yaşayan¹⁵) ve “un *animal*” (hayvan¹⁶) sözcükleri Türkçeye “diri” ve “canlı/hayvan” şeklinde aktarılmıştır. Bu sözcükleri deyiş kaydırması yaparak direkt karşılıkları ile değil de kabul edilebilir (erek dizge odaklı) eşdeğerleri ile aktaran çevirmenin metinsel-dilsel normlar içinde bu kararları aldığını söyleyebiliriz. Çevirmen, sözcüğü sözcüğüne çeviri yapmayarak kaynak odaklı bir yaklaşım sergilememesinin ve bu seçimleri yapmasının nedenini ise dipnot düşerek açıklamıştır. Bizi matriks normlara götüren bu dipnot açıklamasında çevirmen Çetinkasap, “un *vivant*” sözcüğünü isim ise kimi durumlarda “diri” kimi durumlarda “yaşayan varlık” olarak karşıladığını belirtmiştir. “*Animal*” sözcüğünü ise Leibniz felsefesi tanımından ve bağlamından hareketle “canlı/hayvan” eşdeğeri ile karşıladığını açıklamıştır. Çünkü Leibniz bu kavramı hem “canlı” hem de “hayvan” anlamında kullanmaktadır (tıpkı “beden” anlamındaki “le corps” u “cisim” anlamında da kullandığı gibi). Çevirmen, bu şekilde ikili bir tercih yapmasının nedenini de yine dipnotta, “*animal*” sözcüğünün tam karşılığı olan “hayvan” kelimesinin Arapçadaki hay (canlılık) kökünden geldiği fakat Türkçede “hayvan” sözcüğünün bu şekilde anlaşılmadığı şeklinde vurgulamıştır. Dipnottan hareketle, çevirmenin terminolojik açıdan kendi alan bilgisini kullandığı ve sözlüksel bir araştırma yaptığı belirtilebilir. Çeviri süreci normları ışığında ise, çevirmenin erek dizge odaklı bir yaklaşımda bulunarak erek dizgede kabul edilebilir seçenekli eşdeğerlikler kullandığını ve böylece kaynak metnin anlamını, etkisini ve işlevini erek metinde (alanda) sağlamış olduğunu söyleyebiliriz.

¹⁵Online Fransızca Sözlük: <https://www.fransizcasozluk.net/index.php?q=vivant>.

¹⁶Online Fransızca Sözlük: <https://www.fransizcasozluk.net/index.php?q=animal>.

4. SONUÇ

Betimleyici Çeviri Kuramı, çeviribilim alanına farklı bir bakış açısıyla yön veren kuramlardan biri olmuştur. Çalışmamızda vermiş olduğumuz kuramsal bilgilerden hareketle, bu kuramın, çeviri ürün olan erek metni bütün çeviri sürecinin merkezine konumlandığını söyleyebiliriz. Toury, Betimleyici Çeviri Kuramı ile çeviri metni, çeviri sürecini, çevirmen kararlarını ve hatta erek dizgeyi betimleyen, arka planda çözümleyen ve süreçle ilgili bilgilere ulaşmada kapıları açan bir anahtar konumuna getirmiştir. Bu bağlamda, çeviri incelemeleri için başlangıç noktasını erek metin olarak görmesi, erek odaklı düşüncüyü çeviribilimde farklı bir yere taşımıştır. Öte yandan kuramda, çevirmenin süreçteki tutum ve davranışlarını yönlendiren normları belirleyip onları sınıflandırarak tanımlayan Toury, yine bu normlardan yola çıkarak çevirmenin eğilimini ve davranışlarını (çevirmenin sergilediği tutum) betimleyerek onun aldığı kararlarda etkili olan ölçütlere ulaşmıştır. Normları da mikro (metiniçi) ve makro (metindışı) düzeylerde belirleyen Toury, bu açıdan betimleyici süreci detaylandırıp katkıda bulunmuştur. Ayrıca eşdeğerlik kavramını da yine çeviri metinden hareketle (yeterlilik- kabul edilebilirlik) tanımlamış ve çevirmenin kaynak ya da erek odaklı tutumunun bu kavramdan hareketle belirlenebileceğini savunmuştur. Çevirmen ve çeviri sürecine ait sınıflandırma ve tanımlamalarını çeviri üründen hareketle yapan Toury, çeviri incelemesi için ise sondan başa doğru giderek bir anlamda tersten bir bakış açısıyla çeviri sürecini betimlemiştir. Bu açılardan baktığımızda, “kuram uygulamadan doğar” düşüncesini desteklemiş olan Toury’nin hedeflemiş olduğu genel geçer bir çeviri kuramı oluşturma düşüncesine ulaştığını söyleyebiliriz. Betimleyici Çeviri Kuramı, temelini her ne kadar Betimleyici Çeviribilim (Holmes) ve Çoğuldizge Kuramı’ndan (Zohar) almış olsa da konuya farklı bir açıdan yaklaşım yenilikçi bir tutumla konuyu yine farklı bir yere taşımıştır. Böylece, betimleyici çalışmalara ışık tutarak ve onları geliştirerek çeviribilim alanına hem kavramsal hem de kuramsal açıdan katkı sağlamıştır.

Betimleyici Çeviri Kuramı bağlamında çeviri incelemesini yapmış olduğumuz felsefe metni Monadoloji’nin örneklerine baktığımızda, çevirmen Çetinkasap’ın öncül norm kapsamında genel eğiliminin her iki kutup (yeterlilik/ kaynak odaklılık ve kabul edilebilirlik/ erek odaklılık) arasında gidip gelen değişken bir eğilim olduğunu söyleyebiliriz. Toury, öncül normu süreçte belirli bir kronolojik zamana yerleştirmemiştir. Öncül norm, süreç başlarken, devam ederken ya da biterken de şekillenip değişkenlik gösterebilmektedir. Dolayısıyla, yapılan çeviri incelemesi sonunda da çevirmenin öncül normu hakkında bilgi edinebiliriz. Toury için “öncül”

kavramı “ilk önce, en başta” anlamlarından çok “genel ve belirleyici” anlamına gelmektedir ve çevirmenin çevirisindeki genel ve belirleyici eğilimine işaret eder. Bu açıdan bir değerlendirme yapacak olursak, çevirmen zaman zaman sözcüğü sözcüğüne çeviri tutumunu benimseyerek kaynak odaklı bir yaklaşım sergilemiştir. Bunun sebebi, metnin felsefe gibi özel bir alana sahip olması ve bu anlamda metin içindeki bazı kısımların daha teknik ve kavramsal çerçevede kalarak çevirmene fazla hareket alanı sağlamaması olabilir. Bu durumun, daha fazla açıklama alanı sağlamak için çevirmeni dipnot kullanmaya yönelttiğini söyleyebiliriz. Böylece Çetinkasap, kaynak odaklı çeviri yaptığı kısımlara kaynak metinde bulunmayan dipnotlar ekleyerek erek odaklı bir tutum benimsemiştir. Başka bir deyişle Çetinkasap, bazı kısımlarda kaynak odaklı tutumunu erek odaklı bir eğilimle açıklamıştır. Burada amaç, erek kitle okuyucusuna bilgi vermek ve onları konu, kavram, seçimleri ya da ilgili kısım hakkında aydınlatmaktır. Çevirmenin dipnot kullanımını sıklıkla yapması onun akışkan olduğu kaynak-erek odaklılık kutuplarından daha çok erek odaklı kutba ağırlık verdiğinin bir göstergesidir.

Çetinkasap, Monadoloji çeviri eserinde dipnotların yanı sıra genel olarak eserin başına Çevirmenin Notu başlığı altında genel bir açıklama eklemiştir. Süreç öncesi normlara işaret eden bu kısım bize, çevirmenin neden bu metni seçtiği (çeviri politikası) ve bu seçimi kişisel olarak yaptığı, hangi kısımlarda doğrudan, hangi kısımlarda aracı dilden çeviri yaptığı (çeviri doğrudanlığı) ile ilgili bilgiler vermiştir. Çeviri süreci normları açısından baktığımızda, çevirmenin notu ve yine dipnotlardaki açıklamaları bizi matriks normlara götürmektedir. Erek metne yapılmış bu eklemeler erek odaklı olup bize çevirmenin sadece dil bilgisine değil alan bilgisine de sahip olduğunu ve bu durumun ona çeviri süreci boyunca avantaj sağlamış olduğunu göstermiştir. Böylece, daha az zorlanarak veya zorlukların üstesinden daha kolay gelerek çeviri sürecini sonlandırmış olduğunu söyleyebiliriz. Öte yandan matriks normları yansıtan bu dipnotlar, erek kitle okuyucusuna alan ile ilgili ekstra bilgiler sunmuş ve çevirmenin çeviri tercihleri ile ilgili açıklamaları yansıtmıştır. Çevirmeni ve süreçteki davranışlarını betimleyen bu normlar bizim için çevirmenin metin içinde neyi, nasıl ne neden yaptığının bir göstergesi olmuştur. Bu açıdan, felsefe metni gibi özel alan metinlerinin çevirisi için dipnot yönteminin erek dizgede hoş karşılanabileceğine bağlı olarak genel anlamda Çetinkasap’ın kabul edilebilir bir çeviri yaptığını belirtebiliriz.

Metinsel-dilsel normlar açısından değerlendirecek olursak, Çetinkasap’ın çoğu zaman kaynak metnin noktalama işaretlerine sadık bir

şekilde çevirisini yaptığını söyleyebiliriz. Fakat bazı durumlarda tümceleri bölerek onlara yeni noktalama işaretleri, sözcükler, özneler, zamirler ve bağlaçlar eklediğinin de altını çizebiliriz. Erek dil dizgesini göz önünde bulunduran çevirmen bazı durumlarda da (dipnot kullanmaya ihtiyaç duymadığı durumlarda da) deyiş kaydırmaları yapmıştır. Erek odaklılığın (hatta çevirinin) doğasında bulunan kaymalar anlamsal bir bozulmaya sebep olmamıştır. Ayrıca çevirmen, bazı alansal kavramların tam karşılığını erek dizgedeki alanda kullanılan kavramlarla denk düşecek ve işlevini sağlayacak şekilde karşılamıştır fakat kaynak metinde kavram niteliğinde büyük harf ile başlayan bazı kullanımları erek metinde küçük harfle kullanmayı tercih etmiştir. Bu durumun, kaynak metindeki kavramsal vurgu ve etkinin erek metinde sağlanamamasına yol açtığını söyleyebiliriz. Öte yandan, çevirmen Çetinkasap, bazı ifadeler, sözcükler veya kavramlar için erek dil Türkçede eski ve Arapça kökenli kullanımları tercih etmiştir. Bunun nedenini, kaynak metnin eski bir metin olması ve her ne kadar diliçi bağlamda modernize edilmiş olsa da çevirmenin bu etkiyi erek dizgede de sağlamak istemesi olarak açıklayabiliriz. Ancak, bazı durumlarda da tam tersi bir şekilde erek dilde modern ve bilinen eşdeğerlikleri tercih etmiştir. Bu açıdan tutarsız bir davranış sergileyen çevirmenin, eski kullanımlar ve modern (bilinen) kullanımlar arasında gelgit yaşadığı söylenebilir.

Genel olarak bakıldığında, Leibniz tarafından yazılmış bir felsefe metni olan Monadoloji, erek dizgede de özel alan konumunu korumuştur. Ayrıca, çevirmen, eşdeğerlik açısından mikro ve makro düzeyde daha çok kabul edilebilir bir çeviri yapmış ve ağırlıklı olarak erek odaklı bir yaklaşım benimsemiştir. Böylece, kaynak metnin anlamını, etkisini, işlevini ve değerini erek dil ve kültürde sağlayabilmiştir. Tüm bilgiler ve değerlendirmeler ışığında, Betimleyici Çeviri Kuramı'nın özel bir alan olan felsefe metni çevirisinde de işleyiş gösterebildiği ve bu tip çeviri metinlerin kuramın betimleyici sürecini yansıttığını söyleyebiliriz.

5. KAYNAKLAR

- Aksoy, N. B. (2002). *Geçmişten Günümüze Yazın Çevirisi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Arı, S. (2014). *Çeviri Sosyolojisi*. İstanbul: Aylak Adam Kültür Sanat Yayıncılık.
- Çetinkasap, D. (2018). Çevirmenin Notu. *Monadoloji içinde* (ss. V-VI). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Demircioğlu, C. (2016). *Çeviribilimde Tarih ve Tarihyazımı, Doğu-Batı Ekseninde Bir Karşılaştırma*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Eco, U. (2003). *Dire presque la même chose*. Paris: Livre de Poche.
- Eren Soysal, E. (2019). Gideon Toury'nin Betimleyici Çeviri Araştırmaları Yöntemi Işığında Furûğ Ferruhzâd'ın "Bahçenin Fethi" Adlı Şiirinin Türkçe Çevirilerinin İncelenmesi. *Nüsha*, 49, 17-44.

- Eruz, S. (2003). *Çeviriden Çeviribilime*. İstanbul: Multilingual.
- Gentzler, E. (1993). *Contemporary Translation Theories*. London: Routledge.
- Holmes, J. S. (2000). The Name and The Nature of Translation Studies. *The Translation Studies Reader* Lawrence Venuti (Ed.) içinde (ss. 172-185). London: Routledge.
- Leibniz, G. W. (2018). *Monadologie*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Leibniz, G. W. (2018). *Monadoloji*. Devrim Çetinkasap (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Jakobson, R. (1963). *Essais de linguistique générale*. Paris: Éditions de Minuit.
- Meschonnic, H. (1999). *Poétique du traduire*. Paris: Éditions Verdier.
- Munday, J. (2016). *Introducing Translation Studies, Theories and Applications*. London: Routledge.
- Online Fransızca Sözlük. <https://www.fransizcasozluk.net/> 15.01.2021 tarihinde erişildi.
- Tahir Gürçağlar, Ş. (2011). *Çevirinin ABC'si*. İstanbul: Say Yayınları.
- Toury, G. (2000). The Nature and The Role of Norms in Translation. *The Translation Studies Reader* Lawrence Venuti (Ed.) içinde (ss. 198-211). London: Routledge.
- Türk Dil Kurumu Genel Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/> 15.01.2021 tarihinde erişildi.
- Venuti, L. (1998). *The Scandals of Translation: Towards an Ethics of Difference*. London: Routledge.
- Yazıcı, M. (2001). *Çeviribilime Giriş*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Yazıcı, M. (2005). *Çeviribilimin Temel Kavram ve Kuramları*. İstanbul: Multilingual.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.